

CZINGEL Szilvia: Ünnepek és hétköznapok. Zsidó vallásnéprajz a Kárpát-medencében, Bp., Corvina, 2018 (ISBN 978 963 13 6541 2), 303 oldal, térkép mellékletekkel, 43 fekete-fehér fényképpel.

Nagy Károly Zsolt

AZ ÉLET KÖNYVE

Hiánypótló, s minden kétséget kizáróan páratlan kötettel gazdagodott a 2018. év végén a magyar néprajzi irodalom. Czingel Szilvia – önmeghatározása szerint néprajzos-kulturális antropológus – a magyarországi zsidóság vallásgyakorlatának meghatározó sajátosságait „alulnézetből”, vagyis nem a vallási törvények, hanem a mindennapok vallásgyakorlata felől bemutató és elemző kötete egyrészt azért páratlan, mert valóban nem jelent még meg magyar nyelven hasonló, a magyar nyelvű zsidóság vallási néprajzát átfogóan bemutató, elemző munka. Ahogyan arról a Szerző is említést tesz, mindeddig „nem született olyan összefoglalás a néprajztudományon belül, amely a zsidó hagyományanyaggal kapcsolatban nem csak egy-egy folklórjelenség bemutatását vállalta, hanem összefüggő rendszerben, a magyar népi kultúra részeként ismertette volna a holokauszt előtti Magyarországon élő vidéki zsidók életmódját, hagyományait.” (13–14.) Mi ennek az oka? A Szerző – talán egy kicsit nagyon is – rövid tudománytörténeti összefoglalójában első sorban a néprajztudomány hangsúlyainak 19. századi alakulását látja a háttérben. A néprajztudomány intézményesülésében kulcsszerepet játszó Magyar Néprajzi Társaság szakosztályi struktúrájának alapját ugyanis a „népfajok szerinti” felosztás határozta meg, a zsidóság helyét azonban ebben a felosztásban nem találták meg, hiszen a korabeli felfogás a zsidókat nem nemzetiségnek, hanem felekezetnek tekintette. A zsidóság etnikai szempontú megközelítését ugyanakkor az is akadályozta, hogy egy ilyen meghatározásban a társadalmi integráció akadályát vélték felfe-

dezni, mindkét oldalon. Ezek a tényezők minden kétséget kizáróan meghatározó módon befolyásolhatták a kiinduló helyzetet, ugyanakkor nem magyarázzák azt, hogy az elmúlt több mint egy évszázad folyamán lényegét tekintve miért nem változott meg érdemben ez a szemlélet, kivált, hogy más tudományágakban – a vallástudomány, judaisztika, történettudomány – születtek átfogó művek a témában. A kérdés azért is izgalmas, mert a néprajz mellett az azzal Magyarországon igen szoros kapcsolatot mutató – és a Szerző által is művelt – kulturális antropológia területén is hasonló a helyzet. A kérdés megválaszolása nem a jelen szöveg feladata, a recenzens legfeljebb annak a reménységének adhat hangot, hogy a Szerző e téren elvégzett kutatásának eredményei is mielőbb olvashatóak lesznek, hiszen kétségtelen, hogy a magyar néprajz tudománytörténetnek egy fontos hiátusával állunk szemben, aminek kutatása e tudomány szemléletmódjának alakulásával kapcsolatosan is hozhat új eredményeket.

A kötet, alcíme és a Szerző meghatározása szerint is, vallási néprajz, azonban úgy a feldolgozott forrásanyag, mint a feldolgozás szemlélete és módszertana a művet inkább a vallásantropológia felé közelíti. A kötet különlegességét az imént említettek közül talán leginkább feldolgozott források alapozzák meg. A szerző a Centropa Alapítvány munkatársa, mely szervezet elsődleges „célja a közép- és kelet-európai zsidók mindennapi életének dokumentálása a 19. század végétől a 20. századon át egészen napjainkig”. (10.) Az alapítvány munkatársai – köztük a Szerző is – az elmúlt években több mint kétszázhusz 1910–1935 között született magyarországi és magyar ajkú határon túli zsidó származású személlyel készítettek életútinterjút, melyek során felhasználták az interjúalanyok családi fényképeit is, így a szövegek mellett több mint ötezer fotográfia és dokumentum került archívumukba. Az így létrejött komplex anyag – melyet az alapítvány online formában szabadon kutathatóvá is tett – képezi a kötet alapját, s a Szerző ezekből válogatta ki a vallásgyakorlat összefüggésében releváns adatokat. A felhasznált anyag tehát jelentős mértékben különbözik a vallási néprajz területén megszokott forrástípusoktól, ugyanakkor kiváló lehetőséget ad arra, hogy a vallási jelenségeket a kultúra egészét átfogó jelentésrendszer részeként, „működés közben” vizsgálja a Szerző, s ne csupán önmagukban, ettől a kontextustól többé-kevésbé elszakítva. Az interjúk során rögzített elbeszélések vizsgálata ráadásul nemcsak az olyan kérdésekre adhat választ, hogy milyen dolog zsidónak lenni, hogy miként viszonyulnak a mindennapi vallásosság gyakorlatai a vallási törvényekhez, hanem az is tetten érhető általuk, hogy milyen szerepet tölt be az egyéni élettörténeti reflexiókban, az egyéni – s tudjuk, számos traumát hordozó – sorsok értelmének keresésében a vallás. Ez utóbbi szempont ugyanakkor viszonylag ritkán jelenik meg a műben, ami annak ellenére is kis hiányérzetet teremt az olvasóban, hogy a Szerző vállalása szerint sem egy újabb holokauszt-kötetről van szó. Ahogy a Szerző az egyik interjúalany megjegyzésére hivatkozva meg is állapítja: ez a kötet nem arról szól, hogy a vidéki zsidók hogyan haltak meg, hanem arról, hogy miként éltek.

A Szerző ennek a vallás által nagyon erősen meghatározott életnek öt dimenzióját tárgyalja. Az első fejezet a zsidó rituális fürdő, a mikve vallási és mindennapi szerepeinek, értelmezésének különböző aspektusait tárgyalja. Ez a választás első látásra

meglepi az olvasót, hiszen azt gondolná, hogy a nyugalomnap, az ünnepek vagy a zsidó ember életét tagoló átmeneti rítusok vallási értelemben fontosabbak lehetnek, s így azt is várná, hogy ezek valamelyike lesz majd a nyitó fejezet. A szöveget olvasva azonban egyrészt gyorsan kiderül, hogy a mikve a vallásos zsidó életnek nem csupán a legitimebb, hanem olyan helyszíne is, mely a tisztasági törvényekben játszott szerepe okán összeköti a szakrális és profán világot. Az ugyanis, hogy „egy zsidó ember rituálisan tiszta vagy tisztátalan-e, központi kérdés, ami szabályozza részvételét a mindennapokban és a rítusokban”. (17.) A mikve így az elkülönülés, a szimbolikus határok legfontosabb szimbóluma, s innen érthető, hogy a zsidó közösségek számára sokszor fontosabb volt, mint a zsinagóga. A fejezet fontosságát azonban nemcsak a tárgyalt probléma központi jelentősége adja, hanem az is, hogy ez a kötet talán legerősebb szövege, melyben a Szerző tudományos módszertana és stílusa is teljes fegyverzetében lép az olvasó elé. Czingel nagyon komplex módon mutatja be a mikve vallási és profán szerepét, egészen pontosan azt a sajátos lebegést, ami e két dimenzió között a mikvével kapcsolatos cselekvéseket, attitűdöket jellemzi a zsidó kultúrában. A tárgyalás szempontrendszere, tematikája az interjúkból kirajzolódó tematikát követi, s ezt egészíti ki a Szerző olyan kérdésekkel, melyek ezekből hiányoznak, melyeket ezek elhallgatnak, melyek azonban társadalomtudományi szempontból nagyon is relevánsak. Így emeli be például az elemzésbe a mikve és prostitúció kapcsolatának kérdését is, ami szintén nem várt téma egy zsidó vallásnéprajzi kötetben. Ez a széles látókörű, problémakerülőnek egyáltalán nem nevezhető megközelítés azután a könyv többi fejezetét is jellemzi: a kóser étkezéssel foglalkozó második, a nyugalomnappal kapcsolatos harmadik, az átmeneti rítusokat tárgyaló negyedik, az ünnepeket elemző ötödik és a zsidó nők társadalmi szerepét tárgyaló hatodik fejezetben egyaránt visszaköszön.

A mikve-fejezet kiemelt szerepét a kötetben azonban nemcsak a téma, hanem a megformálás is indokolja. Ebben a fejezetben alkalmazza ugyanis a Szerző legerősebben és talán leginkább zavarba ejtően azt a nagyon újszerű és a téma irodalmában nagyon szokatlan, őszinte és a zsidó vallási élet, vallási tapasztalat intimitásaiba is bepillantást engedő megközelítésmódot, amely a kötet egészét meghatározza. A Szerző nem elégszik meg azzal, hogy a mikve kulturális, társadalmi, vallási, higiéniai dimenzióit a tudományos objektivitás távolságtartásával egymásra vetítve tárgyalja, hanem például a rítus ismertetésén és a „mikveélmény” tematizálásán keresztül úgy közelíti meg a zsidó nők rituális tisztaságának problémáját, hogy egészen közel viszi magát az olvasót is a mikve lényegéhez. Annyira közel, hogy az olvasónak szinte pirul az arca, de ez a közelség, ez az intimitás mégis végig megőrzi szakrális karakterét.

Ez a nagyon sajátos megformálás az, ami Czingel Szilvia kötetét a néprajztudományban elfoglalt helyén túl is egyedivé, szinte páratlanná teszi. Ritkán fordul elő ugyanis az emberrel, még szakmabelivel is, hogy egy néprajzi könyvet ne tudjon letegni. Ez azonban egy ilyen kötet. Egyszerűen magával ragadja az olvasót. Az interjúk által felkínált belső hang és a külső források által megteremtett távlati perspektíva, az intim tárgyközelség és a társadalom- és művelődéstörténeti kontextusok bemutatásának ráközelítő-eltávolító mozgását váltogatva úgy teszi élményszerűvé a zsidó

vallási élet – vagy jobb talán így fogalmazni: a vallásos zsidó élet – mindennapjait és ünnepeit, hogy közben az olvasóban szinte észrevétlenül számolja fel a zsidó kultúra annyira elterjedt, egzotizáló megközelítéséből fakadó kliséket és idegenségérzetet.

Czingel Szilvia kiváló kötete a nem zsidó olvasók számára kétségtelenül revelatív olvasmány. Módszertanilag jól átgondolt, elméletileg megalapozott munka, ugyanakkor nem erőlteti az olvasóra saját tudományos háttérapparátusát a *Szerző*, így a néprajz, kulturális antropológia területén laikus olvasó számára is fogyasztható, sőt élvezetes szellemi táplálékot jelent. Sőt, ennél jóval többet. Napjainkban, amikor a közéleti diskurzusokat inkább a bármilyen értelemben vett másik kultúrával szembeni ellenállás, az eltávolítás technikai határozzák meg, a közbeszédet telítő sztereotípiáktól egyre áporodottabb, a gyűlölködéstől pedig egyre fojtogatóbb a bennünket körülvevő szellemi légtér, különös jelentősége van az ilyen könyveknek, melyek a megértésre, a távolságok felszámolására helyezik a hangsúlyt. A kötet így nem csupán egyéni tanulmányozás céljára, de kiválóan használható középiskolákban vagy a felsőoktatásban is olyan foglalkozások, illetve kurzusok során, melyek a zsidó kultúra élményszerű megismerésén keresztül igyekeznek felszámolni az előítéleteket, megmutatva, hogy mit jelent másvalakinek lenni, mint mi. A kötetet különös haszonnal forgathatják a keresztyén felekezetek papjai és lelkészei is, hiszen a törvény szerinti élet egy egészen különleges perspektívából tárulhat fel előttük.